

Ausiàs March i Garcilaso de la Vega: Una comparació

Autor: Diana García Simón
Data de publicació: 03-09-2013

La Diana García Simón ens exposa les concomitàncies i semblances entre Ausiàs March i el poeta Garcilaso i ens assegura que compartien una mateixa "comunitat espiritual". Com que, segons En Pep Mayolas i En Jordi Bilbeny Garcilaso és el nom tapadora d'un gran humanista barceloní, les afinitats, les identitats, els plagis i altres semblances entre l'un i l'altre, ara es podrien explicar, més que pel fet de compartir una comunitat espiritual, per la pertinença a una "comunitat cultural i nacional": la catalana.

1. Ausiàs March, poeta fosc?

Si ens atenim a l'opinió de Gerald Brenan, hem de començar aquest petit estudi parlant de la dificultat de llegir a Ausias March.

Aquesta consideració és difícil d'imaginar si ens referim a un territori cultural com el català o valencià, però l'estudiós de la literatura espanyola i catalana posa clarament l'accent en la quasi nul·la divulgació del poeta valencià a l'estranger.

Quina és la raó d'aquesta "foscor" d'Ausiàs March? A la temàtica? Al llenguatge? Al desig intencional d'expressar-se a través d'un llenguatge alt i inabastable? Als seus neologismes? Pel que sembla, comparant Ausiàs March amb altres poetes anomenats foscos, com per exemple, Wolfram von Eschenbach, l'al·ludida foscor no existeix sinó en les expectatives del mateix lector. El que es pot afirmar sense cap mena de dubte és una predilecció especial per part del poeta valencià pel conceptisme avant la lettre. Aquest punt ja havia estat posat en relleu per Rafael Lapesa en parlar

d'antítesi i conceptisme (antítesi i paradoxa, o bé opósitos, com es deien en aquella època: per / vergonya, per /esperança, delit / dolor, Dolç / amarg) en la poesia amorosa a l'Espanya del segle XVI i encara anterior, i això és clar ja que aquests elements abunden en la poesia d'ascensió trobadoresca. Aquestes figures van ser utilitzades per aconseguir l'expressió del sentiment poètic en dues esferes temàtiques: la relació home-Déu, i la relació home-dona.

En el primer cas per aconseguir, amb una veu humana, reflectir una realitat que transcendeix la paraula i, en segon terme, per acoblar en un mateix concepte amor físic i amor idealitzat. És a dir, un amor que sent amb minúscula i pretén expressar amb majúscules. Un amor que nega el desig, ja sigui perquè es tracta com una inclinació impura, com per la negativa de la seva consumació a causa de la esquivesa de la dama (queda clar que la dama no pot assolir la dimensió ideal de l'amor del poeta).

En el fons aquí es tracta de l'aplicació d'una filosofia cristiana (de tradició aristotèlica-tomista): la doctrina de la naturalesa humana aplicada a l'amor. L'amor participa dels dos elements que componen l'home i s'inclina cap a aquell que en ell predomina. L'amor pot ser angelical i defugir tota contaminació física, o pot ser bestial quan la carn el domina. Llavors, quan el poeta se sent per aquesta impura força dominat –és a dir per la seva naturalesa humana–, el resultat és la decepció per la pròpia claudicació. La poesia d'Ausiàs March, com la de Garcilaso, és una poesia de la desesperació. La poesia del valencià es tradueix a tota la gamma dels grisos i hi ha també molt de negre. Garcilaso ha pogut deixar entreveure també els tons alegres, ha pogut obrir pas a la llum.

Així és com el poeta pretén demostrar l'altura del seu sentiment:

car mos desigs no son trobats en home,
sinó en tal que la carn punt no el torba.
(XVlll)

Ma carn no sent aquell desig sensible
(XVlll)

Però de sobte el desig no vol ser negat:

Mas perque Deu l'arma de carn abriga...
tant es ma carn al delit inclinada.
(LXXXVll)

També Garcilaso agafa matèria poètica del desig lligat de mans i insatisfet:

Si para refrenar este deseo
loco, imposible, vano, temeroso,
y guarecer de un mal tan peligroso
(Soneto Xll)

Las más veces me entrego, otras resisto
con tal furor, con una fuerza nueva,
que un monte puesto encima rompería.
Aqueste es el deseo que me lleva
a que desee tornar a ver un día
a quien fuera mejor nunca haber visto.
(Soneto XVl)

Així com Sant Pau va rebre en èxtasi la revelació d'altíssims misteris, així l'Amor manifesta els seus tresors al poeta, després de les apetències carnals. Posseïdor d'aquesta ciència misteriosa, es creu cridat a comunicar-la, com Sant Joan.

Dels grants secrets que Amor cobra ab sa capa,
de tots aquells puch fer Apochalipsi,
yo desfallint, Amor fará eclipsi.
(LXXXVll)

Fantasiant, Amor a mi descobre
los grans secrets que als pus subtils amaga

(XVlll)

Així primors Amor a mi revela
tals que els sabents no basten a comprendre,
e quan ho dic, de mos dits me desmenten,
dant aparer que folles coses parle.
(XVlll)

I la versió de Boscà:

Descubro aquellos milagros
que Amor me tuvo guardados...

Aquí és d'importància assenyalar el recurs estilístic de mundus inversus al qual tantes vegades s'ha recorregut per a la representació divina (món caòtic, senyals del judici final), element que també apareix en l'obra d'Ausiàs March:

Bullirá el mar com la cassola en forn,
mudant color e l'estat natural,
e mostrará voler tota res mal
que sobre si atur un punt al jorn,
grans e pocs peixs a recors correran
(XLVl, estrofa 2)

És interessant contrastar el poema amb un Gonzalo de Berceo, Signos que apareceran antes del Juicio:

Esti será uno de los signos dubdados:
subirá a las nubes el mar muchos estados,
más altos que las sierras é más que los collados.
tanto que en sequero afincarán los pescados.

Andarán los pescados todos sobre la mar,
metiendo grandes voces non podiendo quedar.
[...]
Los mares e los ríos andarán a grant poder
[...]
Ca verán por el cielo grandes flamas volar.

Aquest amor idealitzat (i ja estem entrant pròpiament en el tema), aquest amor cortesà, troba, com l'amor diví, idèntiques dificultats per ser expressat. És un amor concebut com a culte i sacrifici. És vassallatge espiritual de l'amant però, al mateix temps, vehicle de la seva dignificació. Fereix i provoca el plor, però les llàgrimes són en si mateixes una mena de plaer.

Aborrecíoos el manso vasallaje
y quisisties usar de tiranía...
(Boscá, Sonet Vlll).

...que a la hora
se rindió la señora
y al siervo consistió que gobernase
y usase de la ley de vencimiento.
(Garcilaso, Canción IV, 49-52)

He fet senyor del Seny a mon Voler,
vehent Amor de mon Seny mal servit.
(Ausias March, LXXX, 5-6)

Aquest amor, com ha dit Curtius, pertany a la categoria d'Unsagbarheitstopos ('de fora mida o impronunciable'). Ara bé, què fa un poeta que ensopega amb una matèria poètica intraduïble en versos? Seguint amb G. Brenan, el poeta té tres possibilitats:

Fugir, com ho faria Rimbaud, a l'Àfrica;
Renunciar a parlar d'allò que sobrepassa els seus límits estilístics;
Recórrer a l'ús de paradoxes, i assolir a través d'aquesta via una iconització del llenguatge, una sort d'instrument par apropar a la terra el que no hi pertany:
[...] la gran dolor que llengua no pot dir
(XCVL, l)

Aquestes paradoxes són una contradicció de la parla quotidiana, una estructura de signes que es contraposa a l'expectativa general del lector, que marca una distància amb ell, que li brinda una visió per a la qual no està preparat. A aquest fenomen es deu l'al·ludida "obscuritat".

2. Recepció de l'obra d'Ausiàs March a la literatura castellana

El primer judici crític sobre la poesia del valencià es troba a la Carta-prohemio al Condestable de Portugal, escrita per un contemporani seu, el marquès de Santillana. S'hi refereix amb les següents paraules:

es grand trobador e hombre de assaç elevado spíritu.

Al 1560 és traduït al castellà per Jorge de Montemayor (al llatí serà traduït recentment al 1634 per Vicenti Marineri). La influència d'Ausias March es va manifestar amb força a l'obra d'altres poetes catalans com Lluís de Vilarrasa, Lleonard de Sors, ??Pere Torroella. Però va ser Joan Boscà Almugáver el primer a assenyalar l'obra del valencià com un model de la poesia castellana, especialment al seu amic, Garcilaso. En dedicar Boscà seus treballs a la Duquessa de Soma, fa referència a Ausiàs March, comparant-lo amb Catul, Ovidi, Cino da Pistoia, Juan de Mena i el mateix Garcilaso.

A la seva Vuitena Rima, amplia el cercle d'expressions literàries destacats en el camp de la lírica amorosa: don Diego López d'Haro, Garci Sánchez de Badajoz, el Batxiller de la Torre, Don Lluís de Viver (per raons d'amistat personal esmenta també Bernardí de Gualbes i el mateix Garcilaso). Concretant: no existeix en aquest panorama concís esbossat per Boscà cap referència als trobadors provençals ni galaicoportuguesos; tampoc no es refereix al dolce stil nuovo, ni anomena escriptors com Santillana o Jordi de Sant Jordi –elements que sí que havia anomenat, encara que molt tangencialment i no en el mateix context, a la carta a la Duquessa de Soma–.

Rafael Lapesa, en canvi, afirma que el fons emocional de la poesia amorosa, elaborat per subtileses intel·lectuals en auge, va donar com a resultat la floració d'antítesis i paradoxes, que, segons ja s'ha dit, abunda en tota la poesia d'ascendència trobadoresca. Però aquest tret general, potser sota la suggestió de "pace non trovo" de Petrarca i de la cançó Tots Temps aprench i desaprench ensemps de Jordi de Sant Jordi, adquireix a Castella un desenvolupament extraordinari.

L'admiració que Boscà sent per Ausias March ("al gran català, d'amor mestre") és tan gran que no pot evitar escriure 6 sonets basats en el famós "Poema I" de March. Em sembla d'interès detenir-nos en la comparació:

Així com com cell qui en lo sommi es delita
e son delit de foll pensament ve,
ne pren a mi, que el temps passat me té
l'imaginar, que altre bé no hi habita,

sentint estar en aguait ma dolor,
sabent de cert que en sens mans he de jaure.
Temps de venir en nengun bé em pot caure;
aquell passat en mi és lo millor.

El "Sonet 68" d'en Boscà:

Como aquel que en soñar gusto recibe,
su gusto procediendo de locura
así el imaginar con su figura
vanamente su gozo en mí concibe.

Otro bien en mí triste no se escribe,
si no es aquel que mi pensar procura;
de cuanto ha sido hecho en mi ventura
lo sólo imaginado es lo que vive.

Teme mi corazón de ir adelante,
viendo estar su dolor puesto en celada,
y así revuelve atrás en un instante

a contemplar su gloria ya pasada.
Oh sombra de remedio inconstante,
ser en mí lo mejor lo que no es nada!

La primera estrofa es pot dir que és pràcticament la traducció d'Ausiàs March, en les següents s'allibera ja una mica i apareix la veu del mateix Boscà. Però de totes maneres, l'última línia d'ambdós poemes expressa la convicció de la felicitat que només es troba en el passat i l'esterilitat del present. Quant a un altre topos, el mutisme de l'enamorat, diu Ausiàs March:

Lir entre carts, creeu l'amador mut
i al cambiant de punt en punt color
e al pauruch com se membra d'amor:
de l'atrevit sia sin temps perdut.
(XIX)

e per Amor pot ser hom ignocents,
e mostre-ho io qui n'he perdut parlar.
(X)

El tema treballat per Boscà:

Mi dolor quiero mostralle;
De empacho no sé decille,
Que según peno en pasalle,
Si he verguenza de sufrille,
Más habré de publicalle.

I la versió de Garcilaso:

Yo dejaré desde aquí
de ofenderos más hablando,
porque mi morir callando
os ha de hablar por mí.
(Copla lll)

De tan hermoso fuego consumido
nunca fue corazón; si preguntado
soy lo demás, en lo demás soy mudo.
(Soneto XXVlll)

Amor quiere que calle; yo no puedo
mover el paso un dedo sin gran mengua.
El tiene de mi lengua el movimiento.
(Égloga ll, 367-9)

Són molts els poemes de Joan Boscà directament inspirats en Ausias March, la qual cosa va impulsar a Menéndez i Pelayo a dir:

"En general, es pot dir que Boscà entén millor l'índole de la poesia d'Ausiàs March que la del Petrarca, i la va imitar amb més encert i desembaràs".

Tampoc no s'equivoca En Pagès quan diu:

"Boscà, doncs, va ser quant al fons, molt més encara que quant a la forma, tributari d'Ausiàs March [...]. Va establir entre el vell poeta català i la poesia castellana moderna un nexe indiscutible".

No s'ha d'oblidar tampoc que Boscà –barceloní de naixement– s'havia educat a la cort del rei Ferran, i molt probablement els seus primers intents literaris van ser realitzats en castellà i dins de la tradició del cançoner.

Però Ausiàs March va inspirar, així mateix, d'altres autors castellans, com Gutierre de Cetina, Diego Hurtado de Mendoza, Fernando de Herrera, Fra Luis de León, Lope de Vega i Garcilaso.

3. Ausiàs March i Garcilaso

Ja en temps de Tamayo de Vargas, Fernando de Herrera ("Per mi –escriu Marcelino Menéndez Pelayo– Herrera és el primer dels nostres crítics del segle XVI") i el Brocense es van intentar esquematitzar els corrents estilístics que conflueixen en ambdós escriptors ... Tan sols a trenta-tres anys de la mort de Garcilaso! Es consideren especialment:

a. El classicisme,

b. El petrarquisme i les formes italianes,

c. L'influx del cançoner i d'Ausiàs March.

Els estudiosos esmentats es van concentrar pràcticament en la recerca de cites per reafirmar la validesa dels dos primers ítems, descurant deliberadament o no, l'estudi del tercer. Per què? La causa hauria de ser buscada en:

a. La complexitat de la lírica provençal;

b. La dificultat de rastrejar-ne els orígens;

c. La presència d'un tema comú, això és, la lírica amatòria, que no suposa diferències prou clares entre una branca

poètica i una altra;

d. La impossibilitat gairebé de fixar esquemes d'influències i deutes que algunes d'aquestes branques tenien amb d'altres.

El ja citat conceptisme, per exemple, és un tret que caracteritza gairebé tots els poetes espanyols de final de l'Edat Mitjana, que es perllonga fins al Renaixement i el període barroc i després conviu amb la poesia italianitzant. No es descarta que pogués haver existit una certa resistència dels estudiosos (gairebé tots en contacte amb l'Església) a ocupar-se d'una lírica amatòria d'arrels musulmanes. D'altra banda, és important destacar que la producció ausiasmarquiana (en total uns deu mil versos) s'hauria de llegir com un únic cos poètic amb una intenció, diguem, doctrinària d'explicar el fenomen amorós en si mateix. Aquesta doctrina està expressada amb claredat al "Cant LXXXVII, sobre la naturalesa de l'amor". Hi ha, a més a més, una intenció de judici a les dames a les quals canta i sobre ell mateix (això no exceptua que hagi escrit composicions en les quals l'objecte amorós apareix totalment idealitzat, amb epítets com "plena de Seyn" o "lir entre carts"). Garcilaso, per contra, no pretén teoritzar, i si alguna vegada el sentiment immediat dóna pas a una reflexió filosòfica, es refà de seguida i reinicia el camí de la pura emoció. La subjectivitat és el que compta per Garcilaso. Ausiàs March busca una forma d'objectivitat: busca, per exemple analitzar els estats de dubte de l'amant.

Podria afegir que aquestes diferències són el resultat d'un procés vital diferent: sabem que les poesies de Garcilaso han estat escrites en plena joventut (mor als 35 anys, però, si bé sense ser encara publicades les seves poesies, eren ja ben conegudes), mentre que, segons sembla, els primers manuscrits d'Ausias March estan datats cap al 1426 o 1427, és a dir quan el poeta era a la trentena. Després, en l'anomenada segona fase creativa, es mostra amb claredat una marcada misogínia a mesura que s'acosta a maneres d'expressió pietoses.

Un altre element cridaner en aquest esbós de comparació és el fet que tant Ausias March com Garcilaso –i també com Macías– van passar de la seva categoria de creadors a la categoria de criatures, és a dir, ja no només interessants per raó de les seves propostes poètiques, sinó per ells mateixos: van ser elevats a símbols, són protagonistes d'obres de teatre, de cançons, de revistes literàries, d'eslògans...

De tota manera, hi ha una comunitat espiritual entre March i Garcilaso a l'hora d'expressar les seves penes. Un exemple: amb referència al possible penediment futur de la dama esquiva i el dolor que el seu sofriment provocaria al poeta:

e, donchs, enug de mi no us ne atanga:
ma fort dolor será menys sens la vostra.
(AM: XXXVI, 39-40)

e, vos dolent, me feu plus dolorit
(LIII, 28)

Como en mí vuestros males son de otra arte,
Duélenme en más sensible y tierna parte.
(Garcilaso, Cancionero, 1, 25-26)

Però també això preocupa Diego López d'Haro (Cancionero General, 103, 1):

Porque tanto amor os tengo
Que con mal que a vos os venga
No me vengo

Amb tot, es pot afirmar que la influència d'Ausiàs March a Garcilaso mai ha estat prou estudiada. En general, aquesta influència es redueix, en els comentaristes més antics, al Sonet XIV, "Com la tendra mare que al malalt", que glossa els versos l9-24 del Cant "axi com cell qui'n el sommi·s Delita":

Li'n pren axí com don'ab son infant,
que, si verí li demana plorant,
ha tan poch seny que no'l sab contardir.

També s'ha observat que els primers quatre versos del Sonet XXVll, "Amor, amor, un hàbit vaig vestir", tradueix literalment el Cant LXXVll, "Amor, amor, un habit m'e tallat"

de vostre drap, vestint-me l'espirit:
en lo vestir, ample molt l'e sentit,
e fort estret quan sobre mi's posat.

I el paral·lel (que no ja traducció) dels següents versos:

Cor malastruch, enfastijat de viure...
Com soferrás los mals qui't son devant?
(Xl)

I els de Garcilaso, "Sonet VI":

¿Quién sufrirá tan áspera mudanza
Del bien al mal?
¡Oh, corazón cansado!

També en el "Cant XVlll":

Per los cabells a mi sembla que'm porten
a fer los fets que Amor me comana.

La "Cançó IV" de Garcilaso:

Pues soy por los cabellos arrastrado
de tan desatinado pensamiento
(7-9)

Seguint amb la mateixa cançó:

ni saber cómo, estaba deseando
que allí quedase mi razón vencida.
(45-47)

El "Cant X" de March:

Jamés vençó fon plaer del vençut
sino que mi, que'm plau qu'Amor me vença.

El tema de la mort en els dos poemes:

[...] en aquel fin de lo terrible y fuerte
que todo el mundo afirma que es la muerte.
(Canción lV. l68-9)

[...] perque l'estrem de tots mals es la mort.
[...] Aquella (la mort) es lo derrer dan e turment
(LI, l0,l9)

Sobre tost mals la Mort port avantadge
(XCll,l63)

Sobre el destí advers:

Por ásperos caminos he llegado
a parte que de miedo no me muevo,
y si ha mudarme o dar un paso pruebo,
allí por los cabellos soy tornado.

(Soneto VI)

Ausiàs March, CXVI, 45-50:

[...] Quant he pensat d'Amor del tot estorçre,
contra mi vaig camí que no puch torçre,
portant-me'n part, la qual si be contemple,
no puch dar pas placent a mon coratge;
ab cor tirat vaig fahent mon damnatge.

Per los cabells a mi sembla que'm porten.
(III, 37)

Hi ha altres poemes en els quals la influència es presenta una mica menys directa, és a dir els elements ausiasmarquians estan més elaborats, la veu del poeta castellà més personal, com en el cas del "Sonet V":

Escrito está en mi alma vuestro gesto...

És a dir, escrit en el sentit d'imprès, gravat a la memòria com una pintura de la cara de l'estimada, com el vers de Petrarca que diu:

El nome che nel cor mi escrisse Amore
(Sonet V, 80)

Ausias March diu:

M'oppinió es en mon cor escrita
(LXII, 49-50)

Aquí podria tractar-se de la molt al·ludida aversió del poeta valencià a la descripció física de l'objecte estimat, car aquesta és una important diferència respecte a l'estil de Garcilaso, que sí que ho fa amb freqüència. Però el nexe fonamental entre ambdós poetes és la vida activa de la qual prenen part des de fa cinc segles en la literatura espanyola i catalana.

Sense Ausiàs March no seria possible Foix i sense Garcilaso, el Llicenciat Vidriera hagués hagut de reduir encara més el contingut de les seves butxaques: els molts llibres que tenia els va reduir a unes Hores de la Mare de Déu i un Garcilaso sense comentar.

Diana García Simón

NOTES I BIBLIOGRAFIA

-AUSIÀS MARCH: Antología poética; a cura de Joan Fuster, Sèrie La Unitat, núm. 43, Eliseu Climent, Editor; València, 1979.

- GARCILASO DE LA VEGA: Poesías completas, Alianza Editorial, Madrid, 1987.

- Estudis de Llengua, Literatura i Cultura Catalanes (Actes del Primer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. A cura d'Albert Porqueras-Mayo i altres), Publicacions de l'Abadia de Monserrat, Barcelona, 1979.

- PERE BOHIGAS: Aportació a l'Estudi de la Literatura Catalana; Publicacions de l'Abadia de Monserrat, Barcelona, 1982.

- RAFAEL LAPESA: La trayectoria poética de Garcilaso, Istmo Ediciones, Madrid, 1985.

- ANTONIO GALLEGO MORELL: Los comentaristas de Garcilaso de la Vega, Universidad de Granada, Granada, 1980.